

DOI: [10.32702/2307-2105-2022.4.150](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.4.150)

УДК 338.24.021.8

*І. А. Штангрет,
аспірант кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і оподаткування,
Українська академія друкарства, м. Львів, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8621-7934*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

*I. Shtangret
Postgraduate student of the Department of Financial and Economic Security,
Accounting and Taxation, Ukrainian Academy of Printing, Lviv, Ukraine*

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF FORMATION OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

Кожне підприємство, будучи первинною ланкою економіки, потребує формування безпечних умов для ефективного функціонування та виконання покладених на нього економічних та соціальних функцій. Сучасні складно прогнозована динаміка середовища здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства вимагає першочергового створення власної системи економічної безпеки підприємства. Така система повинна бути здатною адекватно реагувати на внутрішні й зовнішні виклики, ризики й загрози задля уможливлення досягнення корпоративних інтересів. Шляхом узагальнення наукового доробку було виділено три основні підходи («структурний», «організаційний» і «діяльнісний») до трактування поняття «система економічної безпеки підприємства» із подальшим критичним оглядом й обґрунтуванням власної позиції. Розглянуто організаційні аспекти створення системи економічної безпеки, а також окреслено перелік основних функцій, ключових завдань та принципів, врахування яких загалом повинно сприяти створенню надійних захисних редутів в межах кожного підприємства.

Every enterprise, being the primary link of the economy, needs to create safe conditions for the efficient functioning and performance of its economic and social functions. Modern difficult to predict the dynamics of the environment of financial and economic activities of the enterprise requires the creation of its own system of economic security of the enterprise. Such a system must be able to adequately respond to internal and external challenges, risks and threats to enable the achievement of corporate interests.

The aim of the study was to generalize the scientific achievements with further substantiation of the theoretical foundations of the economic security of the enterprise.

To form the theoretical foundations of the economic security of the enterprise methods used: induction and deduction, comparison and systematization - in the study of the essential characteristics of the concept of "economic security of the enterprise"; synthesis and analysis - to outline current problems in ensuring the economic security of Ukrainian enterprises; morphological analysis - to clarify the content of functions, tasks and principles that should be the

basis for the formation of the economic security of the enterprise; graphic - for visual presentation of theoretical and methodological material; abstract-logical - for theoretical generalizations and conclusions of the study.

By summarizing the scientific work, three main approaches ("structural", "organizational" and "activity") were identified to the interpretation of the concept of "economic security of the enterprise" with subsequent critical review and justification of their position. It is proposed to understand the system of economic security of the enterprise as a combination of subjects and objects of security, within security processes, by implementing a mechanism to ensure and comply with security policy to achieve goals and objectives in economic security in accordance with the specifics and conditions of the enterprise. The organizational aspects of creating a system of economic security (formation of a specialized unit, which actually serves as a command center with additional complementary functional tasks for all other organizational components of the enterprise), and outlines a list of key functions, key tasks and principles. protective redoubts within each enterprise.

Ключові слова: *система; економічна безпека; підприємство; загроза; ризик.*

Key words: *system; economic security; enterprise; threat; risk.*

Постановка проблеми. Ключовою передумовою розвитку національної економіки за подальшого посилення глобалізаційних, інноваційних та цифровізаційних процесів й продовження внутрішніх трансформаційних змін, які супроводжуються політичною нестабільністю, соціальними збуреннями та руйнівними наслідками військових дій, стає стабільне функціонування, із орієнтацією на посилення конкурентних позицій, первинної ланки, тобто підприємства. Попри відмінності в масштабах, ефективна фінансово-господарська діяльність більшості таких суб'єктів створює необхідний сумарний ефект для позитивних змін на рівні національної економіки. Поруч з цим, різні умови функціонування кожного підприємства, як і чисельність таких суб'єктів, суттєво ускладнює здійснення ними ефективної фінансово-господарської діяльності, орієнтованої на розвиток через досягнення економічних, соціальних, екологічних та інших цілей без максимального приділення уваги безпековим аспектам. Саме безпека, як і на інших рівнях, тобто людини, регіону, галузі, держави, формує необхідну основу існування й розвитку кожної соціально-економічної системи, зокрема й підприємства. Пріоритетність забезпечення безпеки, що передбачає не лише захист певної системи в процесі взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища, але й виявлення нових можливостей, обґрунтовує важливість подальшого наукового пошуку стосовно формування системи економічної безпеки підприємства, виходячи з того, що саме економічний ракурс є результативним в підприємницькій ініціативі, а системний підхід сприяє встановленню зв'язку між усіма складовими систем, а також у взаємодії із системами вищого та нижчого порядку із чіткою організацією захисних релієв та отримання інформації про внутрішні та зовнішні процеси, що визначають стан й можливі зміни в умовах певного суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтерес наукової спільноти до проблематики забезпечення економічної безпеки має чітку тенденцію до зростання, зокрема через ускладнення умов функціонування й розвитку українських підприємств, ефективна діяльність яких повинна виконувати стабілізуючу функцію в межах національної економіки. Вагомі результати в дослідженні аспектів формування системи економічної безпеки підприємств були отримані такими науковцями як Н. Ващенко [1], С. Волкова [8], Т. Волкова [8], Л. Донець [1], З. Живко [1; 6], О. Захаров [3], О. Ілляшенко [4], Г. Козаченко [9], М. Копитко [5], В. Ортинський [6], І. Керницький [6], О. Ляшенко [9], П. Пригунов [7], Н. Серебрякова [8], В. Франчук [10] та інші.

Метою статті є узагальнення наукового доробку із подальшим обґрунтуванням теоретичних засад формування системи економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу досліджень. Хоча трансформаційні процеси в національній економіці мають місце уже впродовж останніх тридцяти років, але ще сьогодні наявні прогалини щодо розуміння суті економічної безпеки підприємства. Так, спадком планової економіки можна вважати твердження, що:

- безпека будь-якого підприємства повинна бути виключно гарантована відповідними органами державної влади;
- економічна безпека зводиться до організації перепускного пункту та фізичного захисту території по периметру;
- ключові загрози для підприємства виникають в наслідок дій фіскальних органів;
- процес забезпечення безпеки потребує мінімальних витрат, адже не передбачає отримання доходу;
- для стабілізації ситуації достатнім є застосування оперативних заходів на основі даних, які містяться у фінансовій звітності;

- під економічною безпекою розуміють виключно реагування на загрози у фінансовій сфері.

Цей перелік можна продовжити, але й зазначені позиції демонструють як нездатність частини менеджменту критично оцінити реальність ведення бізнесу в швидкозмінних умовах національної економіки, так і відсутність необхідного досвіду і бажання здобути знання в сфері організації й розвитку системи безпеки власного підприємства. Поруч з цим також виникають проблеми на рівні реалізації бажання захистити бізнес шляхом здійснення організаційних змін в межах усього підприємства, а не лише створенням окремого підрозділу із обмеженими функціями. Ускладнює вирішення цієї проблеми відсутність на теоретичному рівні узгодженого розуміння суті базового поняття, тобто «система економічної безпеки підприємства». Нами виділено три підходи, які узагальнюють позицію науковців щодо розуміння зазначеного поняття. Так, перший підхід визначено як «структурний», адже його прихильники першочергово перелічують певні складові, які повинні бути включені як елементи в таку систему. Для прикладу, науковці під керівництвом В. Ортинського визначають систему економічної безпеки підприємства як «...комплексне утворення, до якого належать суб'єкти, об'єкти та механізми реалізації безпеки на підприємстві» [6, с. 84]. Дещо ширше перелік таких елементів визначено в публікації Л. Донець та Н. Ващенко, які їх сукупність окреслюють як «...об'єкти безпеки, суб'єкти безпеки, механізм забезпечення та політика безпеки, яка включає в себе мету, функції, принципи та розроблення стратегії» [1, с. 48]. Безперечною перевагою такого розуміння системи економічної безпеки підприємства є чіткість у структуризації, яка сприяє визначенню усіх елементів із подальшою конкретизацією в умовах кожного окремого підприємства. Для цього підходу також характерна певна пасивність, адже визначення елементів без орієнтації на здійснення певних дій в більшості провокує констатацію фактів, а не реальне забезпечення високого рівня захисту.

В межах другого підходу, який нами умовно названий як «організаційний», домінують моменти, які пов'язані не лише із окресленням складу основних елементів такої системи, але й визначенням їх дій в межах безпекової діяльності. Так, О. Ілляшенко тлумачить систему економічної безпеки підприємства через «...стійку впорядкованість елементів, зв'язків та відносин між ними, які визначаються метою функціонування системи та виконуваними нею функціями і залишаються незмінними під час виконання системою її функції у різних режимах функціонування» [4, с. 102]. Дещо із іншими акцентами, але в межах цього підходу, викладає свої міркування П. Пригун, подаючи зміст зазначеного поняття як «...організаційну підсистему підприємства, що складається з сукупності організаційних, управлінських, технічних, правових і інших заходів, сукупності сил і засобів, направлених на забезпечення безпеки підприємства, захисту законних інтересів його керівництва й інвесторів, сприяння забезпеченню стійкого розвитку підприємства» [7, с. 107]. Вважаємо, що, в процитованих визначеннях, наявне визначення трактування системи економічної безпеки підприємства як підсистеми підприємства, яка містить певну кількість елементів, функціонування яких орієнтовано на захист інтересів та забезпечення умов для розвитку. Поруч з цим вказується лише на досягнення окремих цілей без необхідної конкретизації процесу забезпечення безпеки, який повинен бути максимально інтегрований у всі внутрішньогосподарські процеси.

Третій підхід, який можна позначити як «діяльнісний», характеризується більшою орієнтацією на визначення можливих варіантів впливу суб'єктів безпеки на об'єкти та складові зовнішнього середовища задля досягнення поставлених перед економічною безпекою підприємства цілей. Ці моменти доволі чітко відображені в позиції О. Ляшенко та Ю. Погорелова, які подають систему економічної безпеки підприємства як «...комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних і пропагандистських заходів, спрямованих на кількісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз» [9, с. 25]. Більш розгорнутий варіант пропонує О. Захаров, доводячи, що така система являє собою «...сукупність внутрішніх і зовнішніх суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємства, що мають спільні цілі, наділених відповідними функціями і правовими повноваженнями, що мають необхідну матеріальну-технічну базу, підготовлений персонал, механізми управління і взаємодії, що володіють технологіями, формами і методами визначення, зниження рівня і протидії небезпека і загрозам в сфері економіки» [3, с. 81]. В межах цього підходу заслуговує на увагу зосередження уваги на визначенні інструментарію, який може бути застосований суб'єктами безпеки для реалізації захисних заходів. Певним доповненням може стати уточнення взаємозв'язку із стратегією розвитку підприємства, основні позиції якої і повинні визначати цілі й завдання для системи економічної безпеки підприємства.

Критичний огляд трьох основних підходів до трактування сутності системи економічної безпеки підприємства дозволив визначити теоретичний базис формування такої системи в умовах українських підприємств (рис. 1).

Авторська позиція потребує наступного пояснення:

- вважаємо, що усі три підходи в розумінні системи економічної безпеки підприємства, у поданому трактуванні їх змісту, є взаємодоповнюючими, що ліквідує певні, раніше існуючі, розбіжності;

- процес формування системи економічної безпеки підприємства повинен спиратися не лише на теоретичні основи, але й здійснюватися із врахуванням цілого ряду параметрів, які безпосередньо пов'язані із конкретним підприємством. Для прикладу, перелік внутрішніх й зовнішніх викликів, ризиків й загроз буде відмінним для малого машинобудівного підприємства, яке функціонує в невеликому населеному пункті та великої торговельної компанії в місті із чисельністю населення більше мільйона мешканців.

Попри те, що у запропоновану визначенні акцентовано увагу на таких важливих елементах як суб'єкти, об'єкти й механізм реалізації, не вважаємо за доцільне приділяти їм значну увагу. Зазначене пояснюється

наявністю узгодженої позиції щодо визначення об'єктів безпеки через встановлення в межах кожного окремого підприємства того, що відіграє важливу роль у його функціонуванні і потребує захисту.

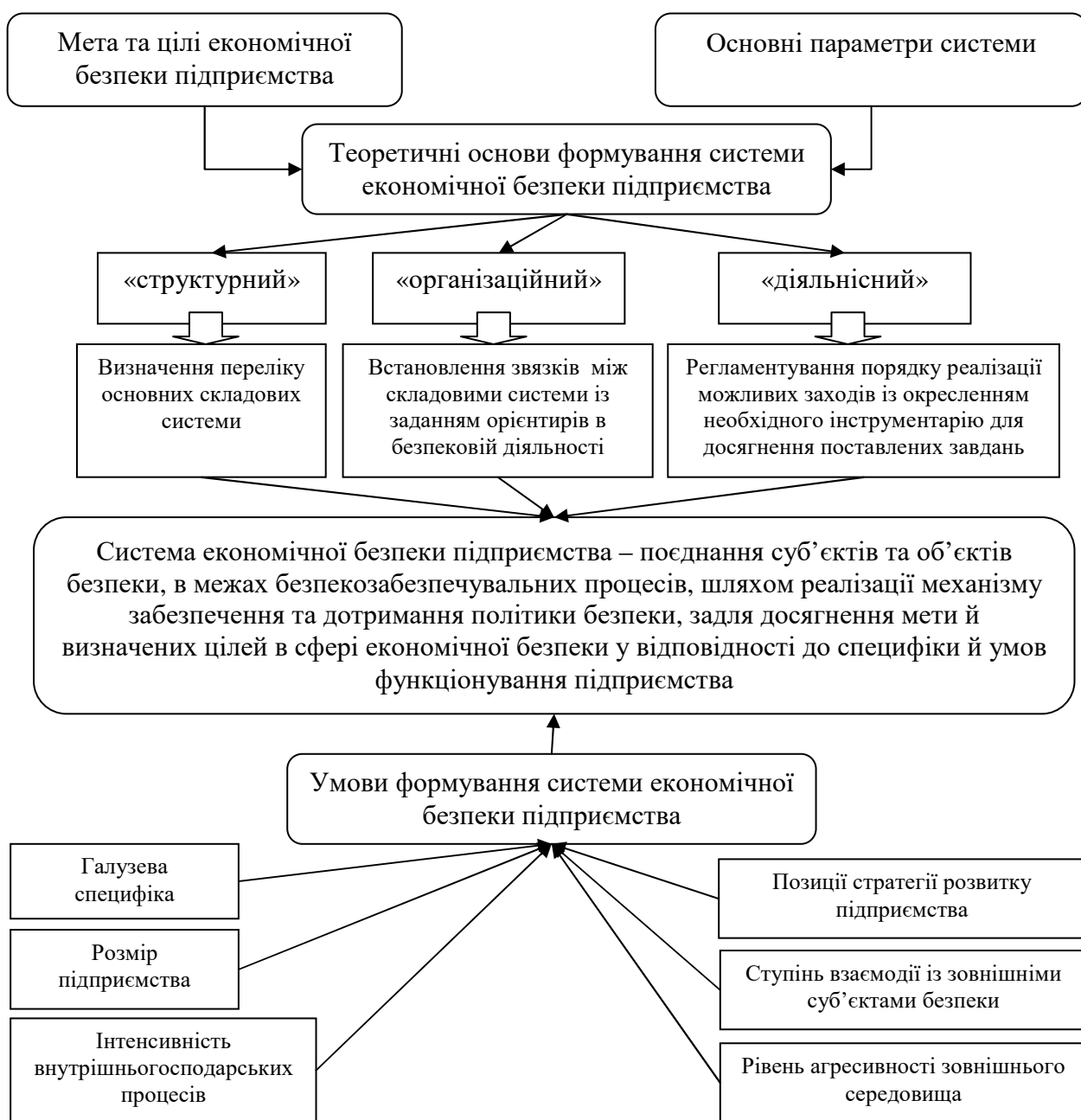


Рис. 1. Теоретичний базис формування системи економічної безпеки підприємства, розроблено автором

Суб'єктами безпеки вважаються усі підрозділи, які можуть бути задіяні для реалізації захисних заходів, а формування їх переліку й визначення функціональних завдань потребує застосування індивідуального підходу із максимальним врахуванням умов функціонування певного підприємства. Доречним буде зауваження, що оптимальним є варіант, коли формується спеціалізований підрозділ, який фактично виконує роль командного центру із додатковим доповненням функціональних завдань для усіх інших організаційних складових підприємства. Така побудова системи економічної безпеки підприємства дозволяє рівномірно концентрувати увагу на усіх функціональних складових економічної безпеки шляхом своєчасного виявлення й адекватного реагування на усі суттєві внутрішні й зовнішні виклики, ризики і загрози. Додаткові можливості в забезпеченні економічної безпеки підприємства формуються за рахунок налагодження й посилення взаємодії із зовнішніми суб'єктами безпеки, зокрема правоохоронними органами. Зазначений напрям є особливо актуальним стосовно протидії рейдерському захопленню, коли власні ресурси можуть виявитися недостатніми для організації та здійснення повноцінного захисту бізнесу. Зворотній напрям взаємодії передбачає надання необхідної інформації, сприяння у підтриманні соціальної інфраструктури й розвитку місцевих громад.

Система економічної безпеки підприємства як основа життєзабезпечення кожного підприємства покликана виконувати цілий комплекс функцій. Серед науковців відсутня єдність в цьому питанні, але в більшості дискусія йде навколо термінологічного означення. Так, І. Франчук та З. Живко доводять необхідність визначення лише двох базових функцій, які позначені як «превентивно-профілактична та оперативно-інформаційна» [2, с. 38; 10, с. 36]. М. Копитко розширює перелік таких функцій, виділяючи «...адміністративно-господарчу, господарську-розпорядчу, обліково-контрольну, організаційно-технічну, планово-виробничу, матеріально-технічну, науково-методичну, інформаційно-аналітичну, навчально-організаційну, соціально-кадрову» [5, с. 66]. Як певний проміжний варіант можна визнати позицію Н. Серебрякової, С. Волкової й Т. Волкової, які описують сутність таких функцій як «...захисна, інформаційна, регулятивна, превентивна (попереджувальна), інноваційна і соціальна» [8, с. 462]. Загалом кожен підхід характеризується наявністю раціонального змісту, свідченням чого є зосередження уваги не на фізичному захисті майна, а на прийнятті участі в абсолютноно усіх процесах із супроводом їх реалізації для повноцінного врахування безпекових аспектів. Поруч з цим, на нашу думку, шляхом узагальнення й критичного переосмислення, можна виділити наступні функції:

- інформаційна (передбачає відстежування змін у внутрішньому й зовнішньому середовищі з метою виявлення змін, які вказують на появу та посилення викликів, ризиків та загроз);
- аналітична (узагальнення, перевірка, аналіз, визначення тенденцій та розроблення прогнозів щодо поточного рівня й можливих змін рівня безпеки під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів);
- забезпечувальна (організація ресурсного й організаційного забезпечення, яке необхідне для розроблення й реалізації захисних заходів);
- захисна (розроблення й реалізації заходів щодо протидії та/або адаптації до впливу внутрішніх й зовнішніх загроз);
- контрольна (відстежування зміни рівня економічної безпеки підприємства під час реалізації управлінського впливу суб'єктів та об'єктів безпеки з метою своєчасного внесення змін та забезпечення високої ефективності безпекової діяльності й раціонального використання ресурсного й організаційного забезпечення).

Виділені нами безпекозабезпечувальні процеси полягають у здійсненні комплексу оперативних, тактичних й стратегічних заходів, які орієнтовані як на виявлення й захист підприємства від зовнішніх й внутрішніх викликів, ризиків й загроз, так й пошук нових ринкових можливостей для подальшого розвитку. В межах цих безпекозабезпечувальних заходів повинні виконуватися наступні завдання:

- своєчасне виявлення зовнішніх і внутрішніх викликів, ризиків й загроз із прогнозуванням можливого рівня їх впливу на економічну безпеку підприємства;
- розроблення й реалізація управлінських рішень превентивного характеру для мінімізації можливих втрат та зменшення витрат на здійснення захисних заходів;
- систематичний моніторинг рівня економічної безпеки підприємства та рівня агресивності впливу суб'єктів зовнішнього середовища;
- пошук й формування умов та більш повного використання ринкових можливостей, які виникають в процесі зміни середовища функціонування, як основа для розвитку;
- розвиток системи економічної безпеки підприємства шляхом удосконалення на основі набутого досвіду та прогнозів зміни в безпековій діяльності в тактичному й стратегічному часових вимірах.

Виходячи із складності формування системи економічної безпеки підприємства, цей процес повинен здійснюватися у відповідності до певних принципів, які являють собою правила та умови, які дозволяють досягнути визначених цілей. Відповідно до зазначеного можна виділити наступну сукупність принципів, застосування яких повинно сприяти створенню надійної та ефективної системи економічної безпеки підприємства:

- відповідності (система економічної безпеки підприємства повинна враховувати особливості фінансово-господарської діяльності підприємства, інтенсивність внутрішньогосподарських процесів та динаміки зовнішнього середовища функціонування);
- інтегрованість (імплантація спеціалізованих підрозділів безпеки в організаційну структуру підприємства);
- безперервність (організація процесу оцінювання економічної безпеки підприємства, розроблення й реалізація управлінських рішень на постійній основі);
- гнучкість (здатність адаптуватися до зміни умов функціонування й коригування стратегії розвитку підприємства);
- комплексність (розроблення й реалізація заходів виходячи із результатів їх впливу на усі функціональні складові економічної безпеки підприємства);
- раціональність (розроблення альтернативних варіантів захисних заходів й вибір оптимального виходячи із мінімізації затрат для виконання поставлених завдань);
- цілеспрямованість (орієнтація на виконання поставлених завдань у відповідності до сформованого ресурсного й організаційного забезпечення);
- економічна доцільність (витрати на реалізацію захисних заходів не можуть бути більшими за можливі втрати від реалізації певних загроз).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Високий динамізм середовища функціонування, який, поєднуючись із критичною агресивністю суб'єктів зовнішнього середовища, вимагає приділення

максимальної уваги формуванню безпечних умов перш за все зусиллями самого бізнесу. Сьогодні актуальним є створення системи економічної безпеки в умовах кожного підприємства на рівні не окремого відділу із обмеженими функціями, а базового підрозділу, який органічно імплантований в організаційну структуру, інформаційно поєднаний із усіма процесами фінансово-господарської діяльності та здатний впливати на прийняття тактичних рішень й розроблення стратегії розвитку. Основою створення такого підрозділу можуть послугувати сформовані теоретичні засади, в межах яких запропоновано як власне тлумачення суті такої системи, так й функції, завдання й принципи. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розроблення теоретико-практичного підходу до оцінювання результативності виконання завдань системою економічної безпеки підприємства.

Список літератури.

1. Донець Л. І., Ващенко Н. В. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2008. 240 с.
2. Живко З.Б. Механізм управління системою економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Економіка*. 2014. Вип. 3 (44). С. 37–42.
3. Захаров О.І. Теоретичні основи забезпечення економічної безпеки підприємств. *Вчені записки університету «КРОК»*. 2012. № 32. С. 80–86.
4. Ілляшенко О. В. Механізм системи економічної безпеки підприємства: монографія. Харків : Мачулін, 2016. 503 с.
5. Копитко М.І. Економічна безпека підприємств з виробництва транспортних. Львів : Ліга-Прес, 2015. 556 с.
6. Ортинський В. Л., Керницький І. С., Живко З. Б. Економічна безпека підприємств, організацій та установ. Київ : Правова єдність, 2009, 544 с.
7. Пригунов П.Я. Особливості використання сучасних концепцій управління в системі забезпечення економічної безпеки підприємств. *Європейські перспективи*. 2013. № 11. С. 103–108.
8. Серебрякова Н.А., Волкова С.А., Волкова Т.А. Формирование системы обеспечения экономической безопасности предприятия. *Вестник ВГУИТ*. 2016. № 4. С. 460–465.
9. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / О. М. Ляшенко та ін.; за заг. ред. Г. В. Козаченко. Луганськ: Елтон-2, 2010. 282 с.
10. Франчук В.І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 440 с.

References.

1. Donets', L. I. and Vaschenko, N. V. (2008), *Ekonomichna bezpeka pidprijemstva* [Economic security of the enterprise], TsUL, Kyiv, Ukraine.
2. Zhyvko, Z. B. (2014), "The mechanism of management of the economic security system of the enterprise", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu*, no. 3 (44). pp. 37–42.
3. Zakharov, O. I. (2012), "Theoretical foundations of economic security of enterprises", *Vcheni zapysky universytetu «KROK»*, no. 32, pp. 80–86.
4. Illiashenko, O. V. (2016), *Mekhanizm systemy ekonomichnoi bezpeky pidprijemstva* [The mechanism of the economic security of the enterprise], Machulin, Kharkiv, Ukraine.
5. Kopytko, M.I. (2015), *Ekonomichna bezpeka pidprijemstv z vyrobnytstva transportnykh* [Economic security of transport enterprises], Liha-Pres, L'viv, Ukraine.
6. Ortyns'kyj, V. L., Kernys'kyj, I. S. and Zhyvko, Z. B. (2009), *Ekonomichna bezpeka pidprijemstv, orhanizatsij ta ustanov* [Economic security of enterprises, organizations and institutions]. Pravova iednist', Kyiv, Ukraine.
7. Pryhunov, P.Ya. (2013), "Features of the use of modern management concepts in the system of economic security of enterprises", *Yevropejs'ki perspektyvy*, no. 11, pp. 103–108.
8. Serebryakova, N.A., Volkova, S.A. and Volkova, T.A. (2016), "Formation of a system for ensuring the economic security of the enterprise", *Vestnik VGUIIT*, no. 4. pp. 460–465.
9. Liashenko, O. M. (2010), *Systema ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidprijemstvo* [Economic security system: state, region, enterprise], Elton-2, Luhans'k, Ukraine.
10. Franchuk, V.I. (2010), *Osoblyvosti orhanizatsii systemy ekonomichnoi bezpeky vitchyznnykh aktsionernykh tovarystv v umovakh transformatsijnoi ekonomiky* [Features of the organization of the system of economic security of domestic joint-stock companies in the conditions of transformational economy], L'vivs'kyj derzhavnyj universytet vnutrishnikh sprav, L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.04.2022 р.